

KRONIKA NAUKOWA

Sprawozdanie z konferencji naukowej pt. *Henryk Paszkiewicz wydobyty z zapomnienia* Łódź, 20 listopada 2015 roku

W dniu 20 listopada 2015 r. w gmachu Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego odbyła się konferencja naukowa zatytułowana *Henryk Paszkiewicz wydobyty z zapomnienia*. Organizatorką sesji była dr hab. Małgorzata Dąbrowska (Katedra Historii Średniowiecznej UŁ) z udziałem Katedry Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii kierowanej przez prof. dr. hab. Rafała Stobieckiego, a także Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego zarządzanego przez dr. Dariusza Klemantowicza. Konferencja miała za zadanie przybliżyć zarówno dorobek naukowy, jak i postać Henryka Paszkiewicza, uczonego i dyplomaty, najstarszego ucznia Oskara Haleckiego. Stanowiła zakończenie cyklu sesji poświęconych wybitnym polskim historykom: Oskarowi Haleckiemu, Kazimierzowi Zakrzewskiemu i Stanisławowi Kościałkowskiemu, których twórczość zmarginalizowano, by nie rzec – wykreślono z historiografii polskiej po 1945 r. Kluczem do tej sekwencji spotkań były pośrednie związki owych uczonych z Łodzią przez ich uczniów: Halinę Evert-Kappesową i Bogumiła Zwolskiego. Henryk Paszkiewicz, urodzony w Łodzi, wykładowca Wolnej Wszechnicy Polskiej, w naturalny sposób zamykał ten cykl spotkań naukowych.

W obradach wzięli udział naukowcy reprezentujący Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Uniwersytet Jagielloński, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet Rzeszowski oraz Uniwersytet Łódzki. Konferencję otworzył prorektor UŁ ds. nauki, prof. dr hab. Antoni Różalski, uczestniczący we wszystkich sześciu spotkaniach. Tematykę konferencji można podzielić na trzy główne obszary rozważań. Pierwszy stanowiły referaty poświęcone środowisku rodzinnemu profesora Paszkiewicza oraz jego losom w czasie

wojny i emigracji pojałtańskiej. Drugi odnosił się do badań uczonego nad Królestwem Polskim za Kazimierza Wielkiego, nad Wielkim Księstwem Litewskim, a nade wszystko nad Rusią i Moskwą w średniowieczu. Ostatni obszar rozważań dotyczył oceny Henryka Paszkiewicza w polskiej i światowej historiografii.

Pierwszą część obrad otworzył dr Dariusz Klemantowicz (UŁ) referatem *Łódzki rodowód Paszkiewicza i jego środowisko rodzinne*. Z powodu skromnych zasobów archiwalnych najwięcej uwagi referent poświęcił rodzicom uczonego, Michałowi Waclawowi i Wandzie Fryderyce z d. Zalinger. Losami Henryka Paszkiewicza w okresie przedwojennym zajął się dr hab. Tadeusz P. Rutkowski (UW) w wystąpieniu *Okres warszawski Henryka Paszkiewicza (1915–1939)*. Prelegent podkreślił wysokie wykształcenie przyszłego uczonego już na poziomie gimnazjalnym, dzięki edukacji odebranej w gimnazjum im. Mikołaja Reja w Warszawie – szkole utrzymywanej przez zbór ewangelicko-augsburski. Następnie referent zaprezentował okres studiów Paszkiewicza na Uniwersytecie Warszawskim, zakończonych obroną pracy doktorskiej zatytułowanej „Polska i Litwa w dziejowym stosunku”, napisanej pod kierunkiem profesora Oskara Haleckiego. Młody badacz rozpoczął potem pracę w Żeńskim Państwowym Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Warszawie, a od 1929 r. pracował w Wolnej Wszechnicy Polskiej, by pięć lat później objąć stanowisko dziekana Wydziału Humanistycznego tej uczelni. Dalszy życiorys Paszkiewicza przedstawił prof. dr hab. Jan Draus (Uniwersytet Rzeszowski) w wystąpieniu zatytułowanym *Wojenne losy Paszkiewicza i jego działalność w Rzymie*. Prelegent rozpoczął swą opowieść od zmobilizowania podporucznika rezerwy Henryka Paszkiewicza w sierpniu 1939 r. i nadania mu przydziału wojskowego. Po kapitulacji Warszawy uczoney trafił do obozu jenieckiego, oznaczonego jako Oflag VII A Murnau. Henryk Paszkiewicz zajął się tam prowadzeniem wyższych kursów nauczycielskich z przedmiotów humanistycznych, a od czerwca 1943 r. zaangażował się w działalność świeżo powstałego Obozowego Instytutu Pedagogicznego. Po oswobodzeniu podporucznik Paszkiewicz wstąpił w szeregi 2. Korpusu Polskiego pod dowództwem gen. Władysława Andersa, gdzie nawiązał kontakt z profesorką Karoliną Lanckorońską w ramach Polskiego Instytutu Historycznego. Ich współpraca trwała do 1948 r. Ostatni referat w tej części obrad wygłosił prof. dr hab. Tadeusz Wolśza (IH PAN). W wystąpieniu zatytułowanym „*Misja Paszkiewicza z 1950 r.*” badacz na tle politycznej emigracji pojałtańskiej nakreślił

okoliczności, w jakich generał Władysław Anders zarekomendował Paszkiewicza do realizacji zadania, którego celem było pogodzenie zwaśnionych frakcji emigracji polskiej w Wielkiej Brytanii. Uczony podjął się tego w sierpniu 1950 r., próbując porozumieć się z socjalistami nieznanymi prezydentury Zaleskiego. Profesor Wolsza podkreślił, że Paszkiewicz nigdy nie aspirował do roli polityka i choć całe przedsięwzięcie zakończyło się niepowodzeniem, starania uczonego mediatora, o nieposzlakowanej opinii, zyskały ogólne uznanie.

Drugą część obrad rozpoczęła dr hab. Lidia Korczak (UJ), prezentując referat pt. *Powstanie narodu ruskiego według Paszkiewicza*. Prelegentka zwróciła uwagę na wybitność i kompleksowość analiz dokonanych przez Paszkiewicza na podstawie licznych, acz często rozproszonych materiałów źródłowych. Redefinicja terminów „Ruś” oraz „Wszechruś” dała historykowi podstawę do przedstawienia całkowicie nowej koncepcji dziejów tej części Europy. Paszkiewicz sprzeciwiał się dotychczasowym poglądom na powstanie tzw. narodu ruskiego. Kontynuacją dyskusji nad pracami z zakresu historii średniowiecznej Henryka Paszkiewicza był referat dr Anny Kowalskiej-Pietrzak (UŁ) zatytułowany *Paszkiewicz o Kazimierzu Wielkim*. Wskazała ona, że szczególne miejsce w badaniach uczonego zajmowała polityka władcy wobec Rusi i Litwy, stosunki z zakonem krzyżackim oraz kwestia zholdowania Mazowsza. W Kazimierzu Wielkim Paszkiewicz upatrywał zręcznego dyplomaty i nie krył dlań osobistej sympatii. Referat autorstwa dr hab. Katarzyny Błachowskiej (UW), zatytułowany *Litwa wobec Rusi, Polski i Moskwy w ujęciu Henryka Paszkiewicza*, zamykał tę część obrad. Prelegentka zwróciła uwagę na inspirujące ujęcie dziejów Litwy przed panowaniem Mendoga i trudności badawcze związane ze sprecyzowaniem, kiedy zaczęły się kształtować litewskie struktury państwowe. Przyjawszy teorię o normańskim pochodzeniu państwa ruskiego, Paszkiewicz wskazywał na różnice w sprawowaniu władzy między władcami litewskimi z rodów Giedyminowiczów a Rurykowiczami na Rusi. Sugerował, że chrystianizacja Litwy była próbą ochrony domeny Władysława Jagiełły przed sławizacją, nie zapominając oczywiście o zagrożeniu ze strony zakonu krzyżackiego. Na ten sposób obrony przez zruszczeniem ziem litewskich wskazywali już Stanisław Smolka i Oskar Halecki.

Ostatnią część obrad otworzył referat *Henryka Paszkiewicza spojrzenie na Moskwę i Rosję*, wygłoszony przez dr. hab. Mirosława Filipowicza (KUL). Prelegent podniósł m.in. kwestię negatywnego

odbioru prac Paszkiewicza w historiografii radzieckiej. Argumenty wykorzystywane przez historyków radzieckich uczony traktował jako wyraz totalitarnego reżimu i z miejsca je odrzucał. Wystąpienie Michała Kozłowskiego (KUL) *Na antypodach myśli historycznej – „Are the Russians – Slavs?”* dotyczyło spektakularnego tekstu Paszkiewicza i korespondowało zarówno z poprzednim referatem, jak i z wywodami dr hab. Lidii Korczak. Z kolei prof. Marek Kornat (IH PAN) w referacie *Paszkiewicz a Instytut Wschodni „Reduta”* scharakteryzował współpracę uczonego z tą jednostką naukową, kładąc nacisk na pracę *Polska a Moskwa w w ciągu dziejów*, opublikowaną w 1949 r. na łamach „Kursu Spraw Wschodnich”. Zaangażowanie w sprawę „Reduty” skończyło się w 1950 r. z podjęciem misji dyplomatycznej zleconej przez prezydenta Augusta Zaleskiego. Recepcję prac Henryka Paszkiewicza podniósł mgr Tomasz Siewierski (KUL) w referacie *Paszkiewicz w historiografii PRL*. Referent zauważył, że mimo wyraźnego marginalizowania teksty emigracyjne Paszkiewicza, atrakcyjne naukowo, były jednak przywoływane, a teraz są przedmiotem ożywionej dyskusji naukowej. Ostatnim prelegentem był mgr Sebastian Gralewski (KUL), występując z tekstem *Dyskusja wokół trylogii Paszkiewicza w historiografii światowej*. Referent przedstawił kilka szczególnie ważkich recenzji uczonych amerykańskich, którzy krytycznie odnieśli się do prac Paszkiewicza, nie odbiegając daleko od powszechnej wśród autorów radzieckich krytyki normańskiej teorii powstania Rusi. Najpozytywniejsze recenzje otrzymał Paszkiewicz od swoich rodaków: Oskara Haleckiego przebywającego na emigracji w Stanach Zjednoczonych i księdza Waleriana Meysztowicza z Rzymu. Doceniono warsztat naukowca, liczbę zebranych źródeł, erudycję, a nade wszystko – rzeczowość argumentacji.

Dzięki udziałowi tak interesującego grona badaczy wydobyto z zapomnienia postać profesora Henryka Paszkiewicza. Zaprezentowane referaty zostaną opublikowane w formie książkowej, pierwszym tego typu współczesnym opracowaniu poświęconym życiu i twórczości znakomitego polskiego mediewisty.

MARCIN MĘCINA
UNIwersytet Łódzki*

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Średniowiecznej.